

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ. ΜΗΝΑ, Δ.Φ.
Ἐπιμελητοῦ τῆς ἑδρας τῆς Γλωσσολογίας

ΝΙΣΥΡΟΣ, Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΣΑΡΙΑΣ

Εἶναι γνωστὸ πὺς ὁ (Ψευδο-) Σκύλαξ¹ (-350 π.Χ.) ονομάζει τὴν Κάρπαθο *τρίπολιν*, ἐνῶ ὁ γεωγράφος Στράβων² (87 π.Χ. - 23 μ.Χ.) τὴν ονομάζει *τετράπολιν* καὶ πληροφορεῖ πὺς «μία τῶν πόλεων ἐκαλεῖτο Νίσυρος, ομῶνυμος τῇ τῶν Νισυρίων νήσω». Ἀπὸ τις ἄλλες ἀρχαῖες πόλεις τοῦ νησιοῦ τὸ *Ποσειδίων*, ἢ Ἀρκέσεια καὶ ἢ Βρουκοῦς πρέπει νὰ βρίσκονταν ἀσφαλῶς ἐκεῖ, ὅπου σῶζονται σήμερα τὰ τοπωνύμια *Ποσί*, Ἀρκάσα, Βρουκουντα. Ποῦ ἔμως βρισκόταν ἢ Νίσυρος;

Ὁ Ross, ἀναφερόμενος στὴν πόλιν Νίσυρο, γράφει: «War dies Nisyros? der Anklang des Namens (Σαρία³-Νισυρία) scheint fast dafür zu sprechen»⁴. Τὴν ομοιότητα τῶν λέξεων *Νίσυρος* καὶ *Σαρία* διαπιστώνουν ἀργότερα οἱ Bent⁵ καὶ Dawkins⁶. Ὁ Hiller von Gaertringen εἶναι βέβαιος πὺς «antiquitus vero in orientali littore (τῆς Σαρίας) oppidum fuit, cuius rudera nunc, sicut Milesia, Παλάτια vocantur»⁷, καὶ τὴ γνώμη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Γερμανοῦ ἐπιγραφικοῦ ἀσπάζεται κι ὁ Μανωλακάκης⁸. Ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος γράφει: «Ὁρθῶς ὑπόπτειεν ὁ Ross ὅτι στὴν περιφέρειαν τῶν σημερινῶν Παλατιῶν⁹ θὰ ἔκειτο ἢ παλαιὰ τοῦ Στράβωνος πόλις Νίσυρος», γιατί, συνεχίζει, «θὰ ἦτο... παράδοξον, ἂν ἢ Σάρος—ἄξια νὰ συνεισφέρει τὴν φορολογίαν της εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν ταμεῖον—δὲν εἶχε καμμίαν πόλιν ἐκτος ἄλλων πιθανῶς μικροτέρων συνοικισμῶν. Καὶ αὐτὴ ἢ πόλις δὲν εἶναι ἄλλη εἰμὴ ἢ ἀναφερομένη Νίσυρος, τῆς ὁποίας τὰ εἰρηπία σῶζονται εἰς τὰ σημερινὰ Παλάτια»¹⁰. Καὶ ὁ Ἐμμ. Πρωτοψάλτης τοποθετεῖ τὴν ἀρχαία Νίσυρο στὰ Παλάτια τῆς Σαρίας «ἐνθα σῶζονται μέχρι σήμερον εἰρηπία θεωρούμενα ὡς λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ πόλις αὕτη μετὰ τῶν λοιπῶν οἰκισμῶν τῆς Σάρου ἀναφέρεται εἰς τοὺς φο-

1. Στὸ Geographi minores τοῦ Muller, Παρίσι, 1855, σ. 73.

2. Στράβωνος, Γεωγραφικά C 489, 17, ἔκδοσις Bude, κείμενο, μετάφρασις, σημειώσεις τοῦ François Lasserre.

3. Ἡ Σαρία—ἀρχαία Σάρος—εἶναι τὸ νησι πὺς βρίσκεται βόρεια τῆς Καρπάθου, χωρισμένο ἀπ' αὐτὴν μ' ἓνα στενὸν πορθμῶ.

4. L. Ross, Reisen auf den griech. Inseln 3, σ. 63.

5. Στὸ Journal of Hellenic Studies, VI, σ. 233.

6. Στὸ Annual of British School, IX (1902-3), σ. 176 κ.έ. καὶ X, σ. 83 κ.έ. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 108 σημ. 1.

7. I. G. XII, I, σ. 158.

8. Μανωλακάκης, Καρπαθιακά, Ἀθῆναι 1896, σ. 9 καὶ σ. 54.

9. Στὴν Ἐλυμπο ἔμως λένε ἀσυναίρετα τῶν Παλατιῶν.

10. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Ἱστορία τῆς νήσου Καρπάθου, τόμ. 2, Ἀθῆναι 1940, σ. 131.

ρολογικούς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας...»¹. Ἐπίσης ὁ ἰταλὸς καθηγητὴς Susini, διατηρώντας κάποιους ενδοιασμούς, λέγει: non e assolutamente improprio che la τετράπολις...compredesse anche il centro classico posto nell' isola di Saro»².

Στοὺς φορολογικούς καταλόγους (428-427 καὶ 415-414 π.Χ.) τῆς πρώτης αθηναϊκῆς συμμαχίας ἀναφέρονται οἱ Σάριοι, δὲν ἀναφέρεται ὅμως ἡ πόλη Νίσυρος.

Δὲν γνωρίζομεν ἂν υπῆρχαν κι ἄλλοι συνοικισμοὶ στὴ Σαρία, γιατί ἀρχαῖα εἰρεῖπια δὲν βρέθηκαν παρὰ μόνο στὰ Παλάτια. Τὰ εἰρεῖπια ὅμως ποὺ ὑπάρχουν στὰ Παλάτια δὲν ἀνήκουν στὴν κλασσικὴ πόλη, ἀλλὰ ἀνήκουν φανερά στὴ μεσαιωνικὴ πόλη, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε μεταγενέστερα στὸ ἴδιο μέρος. Ὑπάρχουν ὡστόσο ἀνάμεσα στὰ βυζαντινὰ εἰρεῖπια ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποὺ ἀνήκουν ἀσφαλῶς στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ. Ἀκόμα, οἱ ἐπιγραφὲς καὶ τὰ νομίματα ποὺ βρέθηκαν ἢ βρίσκονται καὶ τώρα ἐκεῖ, ἀποδίδονται σωστὰ στὴν προχριστιανικὴ πόλη³.

Ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος⁴, εἶναι ἀπίθανο νὰ μὴν εἶχαν οἱ Σάριοι μὴν ὀπωσδήποτε μεγάλη πόλη. Θὰ πρέπει, νομίζω, νὰ συνέβηκε μὲ τοὺς Σαρίους ὅ,τι συμβαίνει τώρα π.χ. μὲ τὸν δῆμο τῶν Καλυμνίων ποὺ κι αὐτὸς ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς δῆμος Καλυμνίων, ἄσχετα ἂν ἡ Κάλυμνος ἔχει καὶ μικροτέρους οἰκισμοὺς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεγάλη τῆς πόλη.

Ἡ πόλη Νίσυρος ἴσως νὰ ὀφείλῃ τὸ ὄνομά τῆς σὲ ἀποίκους τοῦ νησιοῦ τῆς Νισύρου, οἱ ὅποιοι, ὅπως συνέβαινε καὶ στὰ ἀρχαῖα χρόνια καὶ συνεχίζεται καὶ σήμερα, ἔδωσαν στὴν ἀποικία τους τὸ ὄνομα τῆς μητροπόλεώς τους, ἂν παραδεχθοῦμε πῶς οἱ ναυτικοὶ Νισύριοι στὰ ταξίδια τους πρὸς τὸν νότο προσορμιζόνταν στὴν ἀνατολικὴ παραλία τῆς Σαρίας ἢ στὸ γειτονικὸ ἀσφαλέστατο λιμάνι τοῦ Τριστόμου, ὅπως ἐνδεχομένως ἔκαμναν καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ πλοῖα τῆς *Carpathia classis*⁵.

1. Ἐ μ μ. Π ρ ω τ ο ψ ἄ λ τ η, Σύντομος ἱστορία τῆς Καρπάθου, Ἀθῆναι 1959, σ. 5.

2. Giancarlo Susini, Supplemento epigrafico di Caso, Scarpanto, Saro, Calchi, Alinnia e Tilo, στὸ Annuario della Scuola archeologica di Atene XLI-XLII, N. S. XXV-XXVI (1963-64), σ. 245. Εἶναι παράξενο πῶς ὁ Susini δὲν ἀναφέρει τίς ἐργασίες τοῦ Μιχαηλίδη-Νουάρου.

3. Ἡ Σαρία δὲν κατοικήθηκε μόνο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ οἱ Προέλληνες ἄφησαν ἐδῶ ἕγνη τους κατὰ τὴν Enciclopedia Italiana (λ. Scarpanto): «Nella vicina isoletta di Saria furono trovate armi di bronzo e notate costruzioni rettangolari, che per tipo e tecnica del materiale adoperato sembrano essere pregreche e hanno il loro piu vicino riscontro nelle costruzioni carie della costa di Anatolia». Τὸ ἴδιο τοπων. Νίσυρος στοῦ Pauly-Wissowa, σ. 763 χαρακτηρίζεται «wohl vorgriechisch», χεττιτικὸ ἢ λελεγικὸ κατὰ τὸν Fick, Vorgiech. Ortsn., σ. 59 καὶ σ. 119.

4. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ὁ.π., 2, σ. 131.

5. Βλ. Κ. Ἀ μ ἄ ν τ ο υ, Βυζαντινὴ Ἱστορία, Α', Ἀθῆναι 1963, σ. 62 καὶ σ. 98. Ἐκεῖ

Ὁ Ross νομίζει, ὅπως εἶδαμε, πὼς τὸ ὄνομα *Σαρία* προήλθε ἀπὸ τὸ ὄνομα *Νίσυρος* (Σαρία-Νίσυρία), ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος ὅμως παρατηρεῖ ὅτι «θα ἦτο πιθανόν ἢ λέξις Νίσυρος νὰ γίνῃ Νισυρία-Νισυριά, ἀλλ' ὄχι καὶ Σαρία»¹. Δὲν φαίνεται, ἀλήθεια, πιθανὴ ἢ γνώμη τοῦ Ross² μολονότι καὶ ἡ συνίζηση τοῦ *Νισυριά* θὰ ἦταν ἀδύνατη γιὰ τὰ προχριστιανικὰ χρόνια καὶ ἀντίθετη πρὸς τὴν ἰσχυρὴ τάση τῆς ἀσυναϊρεσίας ποῦ χαρακτηρίζει τὸ σημερινὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Ἑλύμπου³.

Πιὸ πιθανὸ φαίνεται νὰ ἀντιπροσώπευε ἡ πόλη Νίσυρος τὸ νησὶ τῆς Σαρίας (ἀρχ. Σάρος) καὶ νὰ πῆρε μὲ τὸν καιρὸ ὡς πρωτεύουσα ἢ ὡς μοναδικὴ πόλη τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ, ὅπως συνέβηκε στὰ περισσότερα νησιὰ κι ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὰ *Πηγάδια*, ποῦ ἀντικαταστάθηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὴν *Κάρπαθο*, τὴ σημερινὴ πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ. Ἀπ' αὐτὴν τὴν πόλιν πρέπει νὰ κατάγονται καὶ οἱ Σάριοι τῶν ἐπιγραφῶν (*Ζώσιμος Σάριος, Φιλίνου Σαρίου* ἢ οἱ *Σάριοι* ὡς σύνολο φορολογουμένων), γιὰτι καὶ τὸ *Σάριος* θὰ ἄρχισε ἐπίσης νὰ ὑποκαθίστα τὸ παλαιότερο *Νισυριος*. Ἀπὸ τὸ «εκαλεῖτο» μάλιστα τοῦ Στράβωνος φαίνεται πὼς ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ονόματος τῆς πόλεως εἶχε γίνῃ πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο τουλάχιστο αἰῶνα π.Χ.⁴

Πὼς ὅμως εἶναι δυνατὸ νὰ συμβιβάσωμε τὴν ἀσυμφωνία τοῦ Σκύλακος καὶ τοῦ Στράβωνος γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν πόλεων τῆς Καρπάθου; Νὰ ἔγινε ἄραγε μὲ συνοίκηση καὶ τέταρτη πόλις στὴν Κάρπαθο στὰ 300 χρόνια περίπου ποῦ χωρίζουν τὸν πρῶτο γεωγράφο ἀπὸ τὸν δεύτερο; Αὐτὸ εἶναι ἀπίθανο, γιὰτι δὲν μαρτυρεῖται τέτοιο γεγονός καὶ γιὰτι οἱ *Σάριοι*, οἱ *Ἀρκεσιεῖς*, οἱ *Βρυκούντιοι* καὶ οἱ *Καρπαθιοπολῖται* ἀναφέρονται στίς ἐπιγραφὰς ὡς φορολογούμενοι

γίνεται λόγος γιὰ τὸν Θεοδοσιανὸ κώδικα, ποῦ ἀναφέρει (XIII, 5. 32) τμήματα τοῦ στόλου στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Κάρπαθο, *Alexandrina et Carpathia classis*.

Νομίζω πὼς ἡ ἐδρα τῆς *Carpathia classis* θὰ ἦταν στὰ σημερινὰ Παλάτια, γιὰτι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐρεῖπια, ἡ πιὸ σημαντικὴ μεσαιωνικὴ πόλις στὴν περιοχὴ τῆς Καρπάθου βρισκόταν ἐδῶ καὶ γιὰτι κοντὰ τῆς εἶχε τὸ λιμάνι τοῦ Τριστόμου. Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ σκέψις αὕτη, τότε ἡ μεσαιωνικὴ πόλις τῆς Σαρίας θὰ πρέπει νὰ υπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὸ 438, ὅποτε ολοκληρώθηκε ὁ «Θεοδοσιανὸς κώδιξ», κι ἀκόμα ἴσως πρὶν ἀπὸ τὸ 404, ὅποτε ἀρχίζει ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἀνθεμίου, γιὰτι ὁ κώδιξ σημειώνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς *carpathia classis* στὰ χρόνια τοῦ Ἀνθεμίου (404-414), δὲν καθορίζει ὅμως τὴν ἀρχὴ τῆς συστάσεώς τῆς.

1. Μιχαηλίδης-Νουάρου, ὁ.π., σ. 131.

2. Τὰ δύο ονόματα (*Σάρος-Σάριοι* καὶ *Νίσυρος*) φαίνεται πὼς χρησιμοποιοῦνταν συγχρόνως. Τὸ ὄνομα *Σάρος* εἶναι ἄλλωστε πολὺ παλαιό. Νομίζω πὼς ὁ τύπος *Σαρία* προήλθε ἀπὸ τὸν πληθ. *Σάριοι* σὰν οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο μὲ τὸ νόημα *Σαρία γῆ* (ἢ *χώρα*) = *χώρα τῶν Σαρίων*, ὅπως *Βοιωτία* (= *χώρα τῶν Βοιωτῶν*) κ.ἄ.τ.

3. Θὰ ἦταν, ἀντίθετα, δυνατὸ νὰ ἔχωμε: *Νίσυρος* > *Νισυρία-Νισαρία* (στοῦ Μελετίου, Ἰερωγραφία III, 221) > *τὴν Νισαρία* > *τὴν-Ι-σαρία* > ἢ *Σαρία* (πβ. Ἀξιά, ὁ ἄρθρος <ἀρθήκας>).

4. Ἄλλοι ἐρμηνεύουν διαφορετικὰ τὸ «εκαλεῖτο» καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Στράβωνος ἡ πόλις Νίσυρος εἶχε πάψει πιά νὰ ὑφίσταται. Βλ. σ. 110, σημ. 2.

ἀπὸ τὸν πέμπτον αἰῶνα. Δὲν ἀπομένει ἄλλη ἐρμηνεία τῆς ἀσυμφωνίας, παρὰ αὐτῇ ποῦ προτείνει ὁ Dawkins¹ καὶ παραδέχεται ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος καὶ ὁ Susini², ὅτι δηλαδή ὁ Στράβων, ὅταν λέγη Κάρπαθος, δὲν ἔννοεῖ μόνο τὴν Κάρπαθο ἀλλὰ καὶ τὴ Σαρία μαζί. Πράγματι ὁ Στράβων στὸ ἔργο του δὲν κάνει ποτὲ λόγο γιὰ μικρότερα νησιά οὔτε ἄλλωστε «ἐμμένει εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν μερῶν περιγραφῆς»³. Ἡ πληροφορία του μάλιστα «κύκλον ἔχουσα σταδίων διακοσίων» γιὰ τὴν Κάρπαθο ἐλέγχεται πολὺ ἀνακριβῆς⁴.

Ἡ Σαρία γεωλογικὰ δὲν ἦταν παρὰ μιὰ χερσόνησος τῆς Καρπάθου ποῦ χωρίσθηκε μὲ διάβρωση⁵. Ἐχει τὴν ἴδια μὲ τὴν Κάρπαθο ἐδαφολογικὴ σύσταση καί, αἰῶνες τώρα, καλλιεργεῖται ἀπὸ τοὺς Καρπαθίους, οἱ ὅποιοι πολὺ εὐκόλα περνοῦν τὸ μικρὸ θαλάσσιο χώρισμα τῶν 100 μέτρων, τὸ ὅποιο οἱ ἀρχαῖοι ονόμασαν *Πορθμὸ* καὶ οἱ νέοι *Στενό*. Ἄν πάλι ἡ Νίσυρος ἦταν πόλη τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Καρπάθου, τότε φυσικὰ καὶ ὁ Σκύλαξ θὰ μιλοῦσε γιὰ τετράπολη.

Ἰσχυρῆ, νομίζω, γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς ἀρχαίας Νισύρου στὰ σημερινὰ Παλάτια εἶναι ἡ μαρτυρία ἀρχαίας ἐπιγραφῆς (± 2. π.Χ. αἰ.) σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία στις γιορτὲς τοῦ Πορθμίου Ποσειδῶνος οἰστήσαν «ιεραγωγῶν» οἱ: *Μελάνθιος Μενεκράτευσ Βουκουντιος, Ἐπαινέτος Ῥάδιος⁶ Νισυριος, Σωσίπολις Ἀρχικράτευσ Βουκουντιος*⁷. Ἡ λογικὴ πείθει πὼς οἱ «ιεραγωγῶν» ἔπρεπε

1. Dawkins, ὁ.π., σ. 205: «This association of two citizens of Brykous with one of Nisyros in dedication to a temple which is near the former, makes it very probable that Nisyros was not far off. The nearest ancient site is τὰ Παλάτια on Saria. This and the resemblance of the names make the identification very probable. This position on Saria also explains the discrepancy between of Strabo who calls Karpathos τετράπολις reckoning in Nisyros with the three cities that are actually in Karpathos it self, Brukous, Arkaseia, and Karpathos, with its port Potidaion, and Scylax who writes, Karpathos — αὐτὴ τρίπολις — excluding Nisyros on Saria».

2. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ὁ.π., σ. 127, Susini, ὁ.π., σ. 233.

3. Ὁ Γαρδικίας στὴ Μ. Ε. Ε. (λ. *Στράβων*).

4. Βλ. τοὺς υπολογισμοὺς τοῦ François Lasserre, ὁ.π., γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Στράβωνος (C 488-489, 17): «Soit 13 Km: on en compt en realite environ 125 avec Saria, 110 sans celle-ci!».

5. Βλ. Μ. Ε. Ε. (λ. *Κάρπαθος*).

6. Το Ῥάδιος δὲν φαίνεται ονομαστικῆ, ὅπως ἴσως νομίζει ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 151, ἀλλὰ γενικῆ (*Ῥάδιος-ιος*) ὅπως καὶ τὰ *Μενεκράτευσ* καὶ *Ἀρχικράτευσ* καὶ ὅπως ολοφάνερα δηλώνει ἡ Καρπαθιακὴ ἐπίσης ἐπιγραφὴ *Ἀγεμὸ Ῥάδιος...* (I. G. XII, 1, ἀρ. 1012). Τὸ ὄνομα *Ῥάδιος* (μὲ οξεία) ἀναφέρεται μόνο στοῦ Friedrich Bechtel, Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit, Halle 1917, ἀπὸ μιαν ἐπιγραφὴ τῆς Δήλου (I. G. XI, 4 ἀρ. 749, 2) τοῦ 3 αἰ.: «Ἐδοξεν τῆ βουλῆ καὶ τῷ δήμῳ. Πρόξενος Ῥάδιος εἶπεν...». Βλ. ἴσως καὶ I. G. XII, 1, ἀρ. 46, στίχ. 249 καὶ I. G. XII, 1 ἀρ. 1020.

7. Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Beudouin στὸ Bull. Corr. Hell., IV, σ. 262 κ.έ. καὶ ἀναδημοσιεύθηκε ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἀλλοὺς.

νὰ βρίσκωνται κοντὰ στὸ «ιερόν», ὅπως καὶ σήμερα, ὅποτε οἱ ἐπίτροποι ἐνὸς σημαντικοῦ ναοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ ἄλλο χωριό, ἂν τὰ χωριά ἔχουν τὸν ναὸν αὐτὸ στὰ κοινὰ θρία τους¹. Ὁ ναὸς τοῦ Πορθμίου Ποσειδῶνος γιὰ νὰ δικαιολογῆ τὸ ὄνομά του, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ὀπωσδήποτε στὴν περιοχὴ τοῦ Πορθμοῦ. Ὁ Dawkins², ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος³, ὁ Susini⁴ τοποθετοῦν τὸν ναὸν αὐτὸ στὸν Τριστόμο καὶ τὸν παραλληλίζουσι μὲ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ "Αἱ Νικόλα⁵ πού βρίσκεται στὴ νότια πλευρὰ τοῦ λιμανιοῦ. Νομίζω ὅμως πὼς δὲν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα. Μπορεῖ νὰ βρέθηκαν ἐπιγραφές στὸν Τριστόμο, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ τεκμήριον, ὅταν καὶ στὴν "Ελυμπο ὑπάρχουν ἐντοιχισμένες ἐπιγραφές σὲ πέτρες μεταφερμένες ἀπὸ τὴ Βρυκούντα ἢ ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Πορθμίου Ποσειδῶνος. Κι οὐτε εἶναι ἄλλωστε τόσο βαριεῖς οἱ πέτρες τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Τριστόμου, ὥστε νὰ ἦταν δύσκολη ἡ μεταφορὰ τους ἀπὸ ἓνα μάλιστα μέρος κοντινὸ. Δὲν μεταφέρθηκαν ἐξάλλου γιὰ οἰκοδομικὸ, ἀλλὰ γιὰ διακοσμητικὸ ὕλικόν. Νομίζω πιὸ πιθανὴ τὴ θέση τοῦ ναοῦ ἐκεῖ πού εἶναι σήμερα τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, στὴν πλευρὰ τῆς Καρπάθου, πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν πορθμὸ, ὅπως παραδέχεται ὁ Serge⁶, ὁ Beaudouin⁷ καὶ ἡ Realencyclopadie⁸.

Λεγόταν ἀπὸ παλαιὰ—κάτι ὡστόσο πού ἔχει ἀκουσθῆ καὶ γιὰ ἄλλους ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς Καρπάθου—πὼς ξένοι πῆραν ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ πολλὰ εὐρήματα. Στὸ ἴδιον μέρος βρισκόταν καὶ ἡ λεγομένη «Βασιλικὴ τοῦ Στενοῦ»⁹

1. Ἐτσι π.χ. γίνεται σήμερα μὲ τοὺς ἐπιτρόπους τῆς *Κυρα-Παναγίας* πού εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὸ Ἄπερι καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴ Βολιάδα. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο γιὰ τὰ ζητήματα τῆς Μητροπόλεως Καρπάθου ἀποφασίζαν παλαιότερα ἀντιπρόσωποι ὄλων τῶν κοινοτήτων τῆς Καρπάθου, ἐνῶ οἱ ἐπίτροποι τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἦταν, φαίνεται, κάτοικοι τοῦ Ἄπεριου, ὅπου βρισκόταν καὶ ἡ εδρα τῆς Μητροπόλεως.

2. Dawkins, ὁ.π., σ. 205.

3. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ὁ.π., σ. 149-150.

4. Susini, ὁ.π., σ. 233, ὅπου ἡ ἴδια γνώμη καὶ τοῦ Carratelli.

5. Μὲ τὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ συνδέεται ἡ παράδοση γιὰ τὸν καπετάνιο-πατέρα, ὁ ὅποιος, ὅταν τὸ καιρὸν τοῦ κινδύνου νὰ σπάσῃ στὰ βράχια, σκότωσε τὸν γιὸ τοῦ Νικόλα πού τοῦ ὑπέδειξε νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ *Βαθὸ στόμα*, τὸ δεξιὸ στόμιον τοῦ Τριστόμου.

6. Serge, *Iscrizioni di Scarpanto* στὸ *Historia*, VII (1933), σ. 588.

7. Beaudouin, ὁ.π., σ. 262.

8. λ. Πόρθμος: Epiklesis des Poseidon; als solcher hatte er an der Nordspitze der Insel Karpathos ein für das ganze rhodische Volk wichtiges Iερόν (I. G. XII, I, 1031, 12. 1032). Hier sollte wahrscheinlich der Gott mit dem Giganten Ephialten gekämpft und das nordlich von Karpathos gelegene Inselchen Saros auf den Gegner geschlendert haben». Καὶ ὁ Fick, ὁ.π., 42: «An der Nordspitze der Insel, an der Überfahrt nach Saros (am Πορθμός), lag ein Heiligtum des Ποσειδῶν Πόρθμος».

9. Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ μετατράπηκαν σὲ χριστιανικοὺς ἢ πὼς, χριστιανικοὶ ναοὶ χτίζονταν συνήθως σὲ θεμέλια ἀρχαιοελληνικῶν ναῶν. «Τὰ λείψανα τῆς Βασιλικῆς αὐτῆς (δηλ. τοῦ Στενοῦ) σώζονται εἰς τὸ «Στενόν», τὸν πορθμὸν δηλαδὴ, τὸν διαχω-

στά βυζαντινά χρόνια, και σήμερα βρίσκεται, όπως είπαμε, το έκκλησάκι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης¹.

Πότε ἄραγε νὰ καταστράφηκε ἡ Νίσυρος; Ἄλλοι² πιστεύουν πὼς τὸ τοπωνύμιο Νίσυρος ξεχάστηκε, γιατί ἡ πόλη παρήκμασε, οἱ κάτοικοί της ἔφυγαν ἀπὸ τὸ νησί και ζήτησαν τὴν προστασία τῶν Βρυκουντίων. Δὲν φαίνεται ὁμως πιθανὸ πὼς ἡ ἀρχαία πόλη ἐρημώθηκε και πὼς ὕστερα ἀπὸ μεγάλο χρονικὸ διάλειμμα ξαναγύρισαν ἄνθρωποι και ἔχτισαν τὴ μεσαιωνικὴ πόλη μετὴν τόσο μεγάλῃ ἐκτασῃ, μετὴ μεγάλη τρίκλιτη βασιλικὴ τῆς³ και τοὺς ναοὺς μετὴ τὶς ἀγιογραφίες.

Ἀντίθετα, φαίνεται πὼς, παρὰ τὰ λίγα μεσαιωνικά τῆς ἔγνη, ἡ Βρυκοῦς ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Νισύρου τὸ θῦμα τοῦ Χρόνου και τῶν πειρατῶν.

Ἡ μεσαιωνικὴ πόλη *Σαρία* (ἀρχ. Νίσυρος)—ἔτσι θὰ λεγόταν ἀκόμα και ὄχι βέβαια *Παλάτια* (ὄνομα πού σχετίζεται μετὴ θρούλους γιατὴ βασιλιάδες και βασιλοπούλες μετὴ τὰ ἀνάκτορά τους κ' εἶναι «commune a molti siti analoghi nel mondo greco»)⁴—, ἀφοῦ ἀντιμετώπισε ἀποτελεσματικὰ τοὺς πειρατὲς (πβ. τὰ κοντινὰ τοπωνύμια *Σαρακίνα* και *Βάρδιες*), ὑπέκυψε ἀσφαλῶς στὴ μαγία τρομεροῦ σεισμοῦ πού ἀνέσπασε ολόκληρους τοίχους τῶν σπιτιῶν, τοὺς ἐσώριασε ἄταχτα ἢ τοὺς ἄφησε νὰ κρέμονται ἀνω ἀπὸ τὴ θάλασσα σ' ἀπότομα βράχια.

Ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος⁵ ἄφησε στοὺς ἀρχαιολόγους τοῦ μέλλοντος τὴ χρονολόγησι τῶν μεσαιωνικῶν ἐρείπιων τῶν Παλατιῶν. Ὁ χρόνος προσέθεσε μόνο τὴν πρόσφατὴ γνώμη τοῦ Susini πού βρίσκει τὸ σχέδιο πολλῶν οἰκοδο-

ρίζοντα τὴν Κάρπαθον ἀπὸ τῆς μικρᾶς νησίδος Σαρίας. Διακρίνεται ολόκληρον σχεδὸν τὸ περίγραμμα» γράφει ὁ Παύλος Αζαρίδης, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανησου, στά Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Α', σ. 246-247.

1. Ἡ παράδοσι λέγει πὼς ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας, οταν ἀπεφάσισε νὰ τὴ χτίσι, δυσκολευόταν στὴν ἐκλογὴ τοῦ τόπου και τὴ χάραξι τοῦ σχεδίου. Στὸ ὄνειρό του ὁμως ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ εἶπε νὰ πάη ἐκεῖ—ὅπου χτίστηκε ὕστερα τὸ ἐκκλησάκι— και θὰ εὔρισκε ἔτοιμο και τὸ σχέδιο.

2. Ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 131, οἱ P.M. Fraser-G.E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, Oxford-London 1954, 141, n. 4, ὁ François Lasserre στὴν ἐκδοσι τοῦ Στράβωνος σχολιάζοντας τὸ C 489, 17, ὁ Πρωτοψάλτης, ὁ.π., σ. 5, οἱ ὁποῖοι ἐκλαμβάνουν προφανῶς τὸ «εκαλεῖτο» τοῦ Στράβωνος σαν ἔνδειξι τῆς πρὶν ἀπὸ τὸν γεωγράφου καταστροφῆς τῆς πόλεως («qui n'existait plus du temps de Strabon» κατὰ τὸν François Lasserre), αὐτὸ πού προηγουμένως ἐξέλεβα σαν ἔνδειξι τῆς μετονομασίας τῆς Νισύρου πρὶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Στράβωνος.

3. Παύλου Αζαρίδου, ὁ.π., σ. 247.

4. Susini, ὁ.π., σ. 244.

5. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ὁ.π., σ. 313.

μῶν ὅμοιο μὲ τὸ σχέδιο συριακῶν καὶ γενικὰ ἀνατολίτικων κατασκευῶν τῶν αἰώνων πρὶν ἀπὸ τὸ 1000 μ.Χ.¹. Ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι βέβαια πολὺ γενικὴ, ὅπως δὴποτε ὅμως ἀποτελεῖ μιὰν βᾶσιν στὴν ὁποία νὰ στηριχθῆ ἡ πληροφορία τοῦ βυζαντινοῦ ἱστοριογράφου Παχυμέρη γιὰ τὸν καταστρεπτικὸ σεισμὸ τοῦ 1304, κατὰ τὸν ὁποῖο ἔπαθαν μεγάλες καταστροφές ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Κρήτη, ἡ Κορώνη καὶ ἡ Μεθώνη τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ Ρόδος, ἡ ὁποία «πᾶσα εἰς τὸ παντελὲς ἀνατέτραπται»².

Τὸ καταστρεπτικὸ ἔργο τοῦ σειсмоῦ συνεπλήρωσε ἀσφαλῶς ἡ ἀσυνείδητη διοίκηση τῶν Κορνάρων (1213-1537) καὶ ἡ ἀνεμπόδιστη πειρατεία τῶν χρόνων ἐκείνων. Στὰ 1470, σύμφωνα μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ *Giacomo Rizzardo*, ἡ Κάρπαθος εἶχε μόνον 300 ἀνθρώπους³. Κι ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι ἀκριβὴς ὁ ἀπίστευτα μικρὸς αὐτὸς ἀριθμὸς, ὅπως δὴποτε ὅμως θὰ μειώθηκε σημαντικὰ στοὺς αἰῶνες τῆς διοικήσεως τῶν Κορνάρων ὁ σκληρὰ δοκιμασμένος ἀπὸ τοὺς προηγούμενους σεισμοὺς πληθυσμὸς τῆς Καρπάθου. Πρέπει ὅμως πάλι νὰ ἄρχισε ἡ αὐξησὴ του ἀπὸ τὸ 16. αἰῶνα, ὅταν πιά ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία ἔφερε κάποιαν γαλήνην στὶς κτήσεις της. Τότε θὰ ἤρθαν, πιστεύω, καὶ μετανάστες ἀπὸ ἄλλα νησιά, καὶ στὸν αἰῶνα αὐτὸν πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς διαφοροποιήσεως τῶν Καρπαθιακῶν ἰδιωμάτων καὶ ἡ ἵδρυση τῶν χωριῶν τῆς Καρπάθου ποὺ δὲν εἶχαν κάστρο ἢ ἡ ἔξοδος τῶν ἄλλων ἀπὸ τὸ κάστρο τους.

1. Susini, ὁ.π., σ. 244: «...Secondo un modello commune a costruzioni anatoliche e siriane dei secoli prima del Mille».

2. Παχυμέρη, Ἱστορία, (ἐκδοσὴ Βόννης), τόμ. 2, V, II, σ. 392-393. Βλ. καὶ Ἀγγ. Γαλανοπούλου, Σεισμικὴ Γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1955, σ. 36.

3. Βλ. καὶ Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Β, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 102.